

TÓTH-LIPTÁK PÉTER – PATAKI VERONIKA

TARTALMAS ÜRESSÉG

John Williams *Stoner* című regényének egy alternatív vallástudományi olvasata

Bevezető megjegyzések

■ Joggal merül fel az obligát kérdés, hogy vajon miért is érdemes írni egy újabb cikket a címben aposztrofált regényről, amelyet már megannyi kritika és recenzió méltatott ezelőtt.¹ Ugyanis nincsen semmilyen kitüntetett évforduló vagy dátum, hacsak nem erőltetjük az 1965-ben megjelent mű megszületésének a 60. évfordulóját, mintegy apropót arra, hogy ismét levegyük a kötetet a polcról, és újfent rádöbbenjük a klasszikusokra jellemző időállóságára. Ebben bizonyára óriási szerepe van annak, hogy John Williams alkotása mind stilisztikailag, illetve sok egyéb irodalmi szempontból is valódi remekmű, ugyanakkor olyan alapvető és örökérvényű filozófiai kérdéseket is feszeget a maga kíméletlen realizmusával, mint hogy mi az élet értelme, mi fán terem a boldogság, érdemes-e hajszolni a külvilág elismerését, és van-e értelme bármire is vágyakozni. A mai „globalizált” világunkban a boldogságot a fogyasztási históriában hajszoló, egyre szélesedő tömegekre tekintettel ezek a kérdések akutabbak, mint valaha. A jelentésnélküliségtől és az elmúlástól, valamint az ürességtől való szorongás egyre nagyobb súllyal nehezedik az egyénre a posztmodern korban, amelyet az éppoly üres vágyak hajszolásával próbálunk meg enyhíteni – mondhatni, kutyaharapást szőrivel.

Az alkotó, John Williams és a regény címszereplője, William Stoner közötti egzisztenciális kapcsolat vitathatatlan, amennyiben mindkettejük karaktere mintegy antitézise az elsősorban a nyugati világ társadalmában tomboló „menedzser típusú” önmegvalósítási láznak, ami azonnal átviláglik már a könyv első oldalain. Jóllehet mind Williams, mind pedig az ügynöke, Marie Rodell tisztában voltak a regény erényeivel, marketinges és kereskedelmi szempontból nagyon moderált elvárásokkal tekintettek a műre. Maga az író is úgy vélekedett a *Stoner*ről, hogy nincsenek elrugaszkodott illúziói a tekintetben, hogy a regény bestseller lesz-e, ugyanakkor, ha a megfelelő módon viszonyulnak a műhöz, akkor meg fogja találni a közönségét, és akár viszonylag sikeres is lehet egy napon. Visszatekintve ez önbeteljesítő jóslatnak bizonyult, ugyanis a könyv kezdetben csekély érdeklődést váltott ki, és csak évtizedekre rá, jóval Williams halála után, a 2010-es években vált világsikerré az európai könyvpiacra való megjelenéssel.² A *Stoner* olyan regény, amely homlokegyenest ellentmond a különféle alkotásokat övező tömegfogyasztói elvárásoknak – a középontjában egy jelentéktelen, szürke figura áll, akit még a saját életéről szóló dokumentumfilmben sem szerepeltetnének. Stoner életútja nem bővel-

kedik grandiózus drámai fordulatokban, nincsenek különösebb ambíciói és vágyai, leginkább kívül helyezkedik mindenben és csak egy ladikon sodródik az élete folyóján. Ahogyan Williams fogalmazott egy az ügynökének írt levelében a könyv írásának idején: „A regény lényege abban fog állni, hogy ő egyfajta szent [...]. Vagy másképpen fogalmazva: ez a regény egy olyan emberről szól, aki nem talál értelmet sem a világban, sem pedig önmagában, de hivatásának őszinte és állhatatos űzésében mégiscsak rálel az értelemre és egyfajta győzelemre.”³

Olvasatunkban a *Stoner* egyfajta buddhista regény, amennyiben az alkotás központi tényezője a vágyak hajszolásának értelmetlensége, az elengedés és a lemondás, végső soron pedig az üresség, amelyek a buddhista vallásnak, illetve filozófiának a legalapvetőbb tanításai. A buddhizmusban az üresség (śūnyatā) centrális fogalom, aminek a felismerése elengedhetetlen a létforgatagból való kilépéshez és a szenvedéstől való megszabaduláshoz. Az üresség állapota közelebb áll az ember Buddha-természetéhez, vagyis nem viszonyul, nem hat, nem reagál, hanem felismer, tudatosít, továbblép. Tehát a buddhista gyakorlatban az üresség felismerése segít leküzdeni a ragaszkodást, mivel a múlandó dolgokhoz fűződő vágyunk szenvedést okoz. Az üresség megértése elvezet a megszabaduláshoz és a világ helyes szemléletéhez.⁴

Ebben a cikkben nem a mű esztétikai, stilisztikai és irodalomelméleti vizsgálatára törekszünk, hanem *Stoner* karakteréből kiindulva egy olyan sajátos gondolatmenet felvázolására, ami tágabb vallásfilozófiai kontextusban mutat rá a vágyak ürességére a buddhista tanítások és René Girard mimetikus vágyelméletének keresztmetszetében. Így e bevezetőt követően röviden összefoglaljuk a *Stoner* történetének főbb csomópontjait, rámutatva a karakterben gyökerező szinte abszolút vágy- és szenvedélymentesre, illetve a korántsem tartalmatlan ürességre, ami áthatja a regényt. Ezt követően dióhéjban ismertetjük a théraváda buddhizmus ürességtanát, majd pedig René Girard mimetikus vágyelméletét, hogy végezetül a cikk zárószakaszában rámutassunk a kettő közötti szélesebb összefüggésekre, amelyek releváns tanulással szolgálhatnak a mai korszellem okozta lélektani kihívások tekintetében is.

Stoner – az üres jelölő

■ A könnyedebb hangvételű könyv-, illetve filmkritikákban ezen a ponton szokták kirakni a „spoiler alert” felhívást, miszerint a továbbiakban a történet szempontjából releváns mozzanatok és csavarok ismertetése következik, így azok az olvasók vagy nézők, akik esetleg még nincsenek tisztában a végkifejlettel, ennek tudatában folytassák vagy tartózkodjanak a kritika további olvasásától. A *Stoner* esetében az ilyen figyelmeztetés gyakorlatilag teljességgel felesleges. Egyfelől maga az író már az első oldalon a regény rusztikus összefoglalását tárja elénk, kétséget sem hagyva a végkifejletről. Másfelől a címszereplő, William Stoner életútja nem bővelkedik drámai fordulatokban, nem bonyolódik hihetetlen kalandokba, valamint váratlan szerencse vagy szerencsétlenség sem éri. A történet tulajdonképpen mindenféle idealizálástól és katarzistól mentes, a legkisebb szenvedély, illetve bármiféle izgalom vagy fordulat ígérete is nagyon hamar ellobban, így legfeljebb csak átmeneti. Kimért, csendes és állhatatos

linearitásban halad előre a regény, amely mentes a túlfűtöttségtől, az ambícióktól és a vágyaktól, Stoner gyakorlatilag kívül helyezkedik a saját életén. A regény egészét áthatja egyfajta mélabús realizmus és hiányérzet, üresség, ugyanakkor a könyv végére mégiscsak megkedveljük a főszereplőt, és valamelyest azonosulunk is vele.

William Stoner a 19. század végén született az Amerikai Egyesült Államokban egy középnyugati földművelő család gyermekeként. A mindennapi kilátástalan és lelketlen robot így már gyermekkorától kezdve szerves részévé vált Stoner életének. Középiskolai tanulmányait követően beiratkozik a Columbiára az újonnan indult agrártudományi képzésre, szüleinek abban a reményében, hogy az ott tanult új eljárásoknak köszönhetően sikerül valahogy növelniük a földjük egyre silányabb termékenységét. A városban a rokonoknál kap kosztot és kvártélyt munkáért cserébe, miközben végzi egyetemi tanulmányait.

Stoner életének első jelentős fordulata akkor következik be, amikor az egyetemen egy irodalomkurzuson meghallja Shakespeare *Hetvenharmadik szonettjét*. William valósággal lebénul a verssorokat hallva, a tanár hozzá intézett kérdéseire sem tud válaszolni. Alighanem úgynevezett „aha-élménye” lehetett az ifjú Williamnek, amennyiben a szonettben ráismert az elmúlás kozmikus törvényének esszenciális megfogalmazására, amelyet asszociatív viszonyba hozhatott a saját, még a tanyán, illetve a földművelés során szerzett megfigyeléseivel és tapasztalataival – elméjét megérintette valami önmagán, a hétköznapiságon túlmutató általános igazság szele. Innentől kezdve Stoner az irodalomnak és a tanításnak szenteli az életét.

Ezt követően Stoner az *alma mater*ben tölti az életét, ahol két barátra tesz szert, akik közül az egyik meghal az első világháborúban. Ő azonban mindvégig marad a helyén, a különféle ideológiák és a történelem viharai vajmi kevésbé érintik meg. Azzal összefüggésben, hogy mit is jelent számukra, illetve Stoner számára az egyetem, ezen a ponton érdemes idézni az elhunyt barát, Dave Masters szavait: „Az egyetem menhely... vagy minek is hívják is ezeket újabban?... szeretetotthon a betegek, az elaggottak, az elégedetlenek és a minden egyéb módon alkalmatlanok számára” – majd pedig így folytatja Stonerről nyilatkozva: „Mert ki is vagy te? [...] Te is kudarcra teremtettél; nem mintha hajlandó lennél szembeszállni a világgal. Hagynád, hogy megrágnon és kiköpjön, csak hevernél ott, és azon törnéd a fejedet, hogy mi lehetett a baj. [...] Nem tudnál szembenézni ezekkel, nem tudnál harcba szállni velük, mert túl gyenge vagy, és mert túl erős vagy. Azonkívül nincs is hová menned a világban.” Tehát az egyetem egyfajta khôra, hely nélküli hely, ami menedéket nyújt a világgal kevésbé kompatibilis emberek számára, vagy ahogyan az eddig idézett Masters fogalmaz: „Tehát a gondviselés vagy a társadalom vagy a sors, nevezzük bárminek, megteremtette nekünk ezt a viskót, hogy bejöhessünk a viharból. A mi kedvünkért van az egyetem, a világ kisemmizettjei kedvéért; nem a diákokért, nem a tudás önzetlen kereséséért, sem semmi másért, amiről hallotok.”⁵

Az olvasatunk szempontjából a következő jelentős aspektus Stoner szerelmi élete. Ugyan köt egy házasságot, de igen hamar kiderül, hogy ez a viszony tartalmatlan, és nem működőképes. William időleges boldogsá-

got él át lányuk születésekor, és amikor a gyermek nyiladozó elméjével interaktál, azonban Edith, a felesége tesz róla, hogy elidegenítse őket egymástól, amit szintén mélabús beletörődéssel visel Stoner. Az igazi szerelem az egyetemen talál rá, amikor hirtelen felbukkan egy tehetséges hallgató. Az intellektuális kapcsolatból hamarosan szerelmi viszony válik, amelyet azonban már a kezdet kezdetén beleng az elmúlás szele. Talán nem túlzás azt állítani, hogy Stoner valódi szerelme az irodalom és az oktatás, az intellektuális munka, amelynek komolyan vétele mellett mindvégig kitart, valódi konfliktusokat is felvállalva mind a családjával, mind pedig egyes kollégáival. William Stoner élete – mint mindannyiunké – fel- és lefelé ível, ugyanakkor szinte sohasem ragadtatja el magát, nem megy elébe az egyes helyzeteknek, és nem is igazán kapcsolódik egyetlen érzelmi impulzus mentén az egyes emberekhez és szituációkhoz. Mintha csak az ominózus, revelatív Shakespeare-sonett tanulsága visszhangozna Stoner karakterében, aki képes szeretni és elengedni egyaránt.

Williams regénye tulajdonképpen az átlagember élete során lezajló mikrotörténekek foglalata, ami miatt rendkívül azonosulható az alkotás, illetve a fő karakter. Mondhatni, hogy Stoner karaktere egy üres jelölő, amennyiben az egyes archetipikus életpizódok behelyettesíthetőek a saját magunk által megélt és megtapasztalt történésekkel. Az üres jelölő fogalma a szemiotikából származik, lényege, hogy ez a megközelítés szakít azzal a Saussure és a korai Wittgenstein által is képviselt paradigmával, miszerint a jelölő és a jelölt közötti kapcsolat megbonthatatlan. A posztmodern nyelvészek szakítottak ezzel az elképzeléssel, mondván, hogy egy fogalom számos dolgot jelenthet, és sokféle olvasata lehetséges az adott kontextustól függően. Tehát a *Stoner* című regény kapcsán e megközelítés mentén adódik az üresség fogalma, aminek az egyik elsődleges vallási és vallástudományi asszociációja a buddhizmus irányába mutat.⁶ Így a következőkben röviden áttekintjük a súnjátával (suññatā) összefüggő buddhista filozófiai-vallási ürességről szóló tanítást.

Az ürességtan és a théraváda buddhizmus

■ Jóllehet a buddhizmusnak számos ágazata van, azonban a terjedelmi korlátok mellett a legfontosabb oka annak, hogy a théraváda buddhizmusra szorítkozunk e cikkben, az, hogy a hagyomány szerint ebben az iskolában maradt fenn a leghitelesebben a Buddha tanítása, hiszen az idősebb tanítók az i. e. 250 körül rendezett második zsinaton kiváltak, és elhatárolódtak a többi, fejlődésre és reformokra váró iskolától.

A súnjátával (suññatā), vagyis az ürességgel a *Páli Kánon* két szuttája foglalkozik. Ez a *Sutta Pitaka*, vagyis a *Tanítóbeszédék gyűjteményében* található *Majjhima Nikája* része. A második részében található a *Végső ötven beszéd*, ennek része a 121-es és a 122-es szutta: a *Cūlasuññata Sutta* és a *Mahāsuññata Sutta*.⁷ Ez a kettő az ürességről szóló rövidebb és hosszabb tanítóbeszéd, amit közvetlenül a Buddhától hallhatott *Ánanda*, az első hű tanítványa. Ezekre támaszkodva fogjuk bemutatni az ürességtermészetet, ami mindennek az alaptermészete e felfogás szerint.

A buddhista törekvők célja maga a *nirvána*, vagyis az ember éntermészetének, az *átmannak* az ellobbanása, a *szanszárából*, az újraszületések körforgásából való kilépés, a megvilágosodott létállapot elérése. Ehhez

számos gyakorlatot kell elvégezniük, és számtalan útmutatás, valamint példabeszéd áll rendelkezésükre, hogy segítse őket az efelé tartó útjukon. Az egyik legfontosabb a zavaró érzelmek és a vágyak felszámolásán kívül a világ ürességtermészetének felismerése és a saját ürességtermészetük elfogadása, valamint az abba való belépés.

Cūḷasuññata Sutta – Az ürességről szóló rövidebb tanítóbeszéd

■ A rövidebb tanítóbeszédben Ánanda kéri a Magasztost, hogy magyarázza el neki, mi az, hogy „az ürességben időzött”. Válaszul a mestere tételesen elmagyarázza, hogyan lehet a teljes ürességbe lépni lépésről lépésre.

Az észlelések rétegeinek felismerésével és elengedésével lép egyre beljebb az egyre mélyebb ürességi rétegekbe. Ezt érdemes úgy elképzelni, mint a koncentrikus köröket. Minél beljebb halad a gyakorló, annál közelebb kerül a stabil tengelyhez, amit hagyományosan magával a megvilágosodással azonosítanak. Ehhez arra van szükség, hogy a gyakorló minden ragaszkodását és vágyát levetve tudatosan szemlélje a körülötte lévő jelenségeket.

A hét részre osztott tanítóbeszéd tehát hét különböző réteget, hét potenciálisan zavaró körülmény észlelését és figyelmen kívül hagyásának gyakorlatát írja le. Ezek a föld észlelése, a tér végtelenségének észlelése, a tudat határtalanságának észlelése, a semmi észlelése, a sem érzékelés, sem nem-érzékelés elfogadása, a téma nélküli összpontosítás és az elengedés.

Rögtön a beszéd elején a Buddha egy meglehetősen egyszerű példával áll elő: Ő maga úgy ürítette ki az elméjét és érte el az ürességet, mint amikor egy palotából kiürítenek mindent, és semmi más nem marad az ember számára, csak a saját magánya. Egy szerzetesnek nem kell foglalkoznia sem a város, sem az emberek észlelésével, csupán a pusztaság észlelése miatt az emberben kialakuló magányra kell fókuszálni. A magány alatt itt nem az emocionális jelenséget értjük, hanem csupán az észleletek elengedése okozta hiányt. Hiába veszi körbe továbbra is őt a város és a városban az emberek, ezt észleli, és az észleletet kizárja, ezáltal a helyzetet üresnek tekinti. Ezzel a sémával viszi végig a szuttában a teljes üresség felé vezető út lépéseit.

Mahāsuññata Sutta – Az ürességről szóló hosszabb tanítóbeszéd

■ A hosszabb tanítóbeszéd túlnyomórészt ugyanazt mondja el, mint a fentebb ismertetett rövidebbik, csak más módszertannal és más megközelítésből. Klasszikus buddhista tanítóbeszéd helyett inkább egyfajta korholást fogalmaz meg Buddha egy kolostor zsúfoltságára vonatkozóan, amit átfordít egy ürességtanításba.

A túlszűfolt kolostort látva a Magasztosban az a gondolat fogalmazódik meg, aminek hangot is ad egy tanítványához beszélve: hogy az a szerzetes, aki igényli és szereti az ilyen nagy társaságot és közösséget, az nem fog tudni megfelelően elmélyülni a magányban. A béke és az önébredés szükségszerűen magányos elvonulásban érhető el, hiszen a közösség a nem elég erős elhatározású szerzetesek esetében zavaró körülményeket jelenthetnek a tudat számára.

A Buddha szerint a társasághoz való ragaszkodás megakadályozza, hogy a gyakorló elmerülhessen abban a létállapotban, amit átmeneti tudatosság-kioltásnak hív, ami gyakorlatilag az „előszobája” az ürességbe lépésnek. Az e világi tartózkodóhelyek ki vannak téve az állandótlanságnak, így az azokhoz való ragaszkodás az elmúlásukkal fájdalmat és szomorúságot okoz. Ezért a Buddha egy belső szellemi tartózkodóhelyet említ, ahová, ha a tudatuk visszavonul – a belső ürességbe – a test a világban ugyanúgy tud működni, de mivel a tudat a magányra hajlik, csak a legszükségesebb szociális érintkezésekre szorítkozik, ezzel is elzárva magát az érzékiség öt fonalától.

Tulajdonképpen a Buddha arra mutat rá, hogy bár nem lehetetlen nagy társaságban megtalálni a külső és a belső ürességet egyaránt, de az elvonultság jelentősen hozzásegíti a szerzetest a tudata megszilárdításához, illetve a zavaró érzelmek és körülmények kizárásához.

René Girard mimetikus vágyelmélete – a metafizikai vágy üressége

■ A girard-i mimetikus vágy és mimetikus rivalizálás koncepciója már kifejtésre került e folyóirat egy korábbi számának hasábjain,⁸ így terjedelmi okokból ehelyütt eltekintünk a külső és belső közvetítés mimetikus kapcsolódások fenotípusainak, valamint a mimetikus rivalizálás eszkalációs fázisainak az újbóli részletesebb ismertetéstől. E cikk szempontjából a hangsúly Girard metafizikai vágy fogalmán van, amelyben az olvasatunk szerint az üresség is reprezentálódik, ami párhuzamba állítható a buddhista felfogással. Ehhez először is érdemes az emberi természet motivációs erejének, illetve hátterének Girard által körvonalazott két fenotípusát meghatározni, amelyek – némileg rusztikusan leegyszerűsítve – a fizikai és a metafizikai vágy. Az előbbi elsősorban valamilyen tapasztalatra irányul, amelynek célja alapvetően valamilyen érzéki vagy anyagi dolog kiélése, illetve megszerzése és birtoklása, míg az utóbbi az identitásra irányul, aminek egyik kulcstényezője a presztízs, illetve a beteljesült lét.

Nagyon fontos kiemelni, hogy bármilyen tevékenységhez kapcsolódhat egyszerre fizikai és metafizikai vágy különféle arányban. Vegyük például a szexuális együttlétet: egyfelől vágyhatunk az intimitás és az élvezet közvetlen megtapasztalására, ami a fizikai vágy kategóriájába esik. Ugyanakkor az is lehetséges, hogy valaki azért létesít szexuális kapcsolatot egy bizonyos partnerrel, hogy kivívja mások elismerését – ez utóbbi esetben beszélhetünk metafizikai vágyról. Sok egyéb példán lehetne még demonstrálni azt, hogy a vágy e két kategóriája távolról sem zárja ki egymást, sőt, kölcsönösen felerősítheti az egyik a másikat. Girard úgy vélekedett, hogy a mimézis mintegy rátelepülhet az ösztönös szükségletekre, illetve viselkedésekre, és azokat túlpörgetve eszkalálódhat az emberre jellemző presztízharcokig és végletes rivalizálásig, erőszakig.⁹

Girard szerint az ösztönös szükségleten túlmutató vágy már kimondottan humánspecifikus jelenség, ami rendkívül mély egzisztenciális dimenzióval bír, éppen ezért érinti az identitásunk legfundamentálisabb rétegeit, akár szélsőséges indulatokat is kiváltva egy konfliktus során. Ez már a metafizikai vágy terrénuma, ami a francia gondolkodó szerint nem más, mint a beteljesült lét iránti legelemibb sóvárgás, hogy a létünk valósága és autonómiája megerősítést nyerjen.¹⁰ Mármost – Girard feltevése szerint –

a fő probléma az, hogy erre képtelen az ember önmagában, és nem tudjuk, hogyan is teljesítsük be ezt a mély ontológiai vágyat. Ennek következtében olyan modellek, valamilyen szempontból számunkra tekintéllyel rendelkező személyek után nézünk, akikről azt feltételezzük, hogy elérték ezt a megragadhatatlan ideált, létállapotot, és egész egyszerűen elkezdünk azokra a dolgokra vágyani, amelyekről azt gondoljuk, hogy a létük teljességének alkotóelemei. Tehát a metafizikai vágy utánzó, mimetikus jellegű abban az értelemben, hogy másoktól kölcsönözzük a vágyainkat, arra vágyunk, amire mások, illetve más szemszögből megvilágítva: azért vágyunk valamire, mert mások is ugyanarra áhítoznak. Az ember alapvetően a környezeten tájékozódik, szétnézünk magunk körül, illetve a társadalomban, keresünk egy eszmét vagy célt, egy ideált különféle mintákon keresztül, amit követünk, ezáltal szerezve érvényt a létezésünknek.¹¹ Az utánzó alany és a modell vagy mediátor közötti távolság – ami lehet fizikai, szociális, időbeli, gazdasági stb. – függvényében a mimetikus kapcsolatok nagyfokú konfliktuspotenciállal bírnak, hiszen egy bizonyos közelségben az egymást keresztező vágyak igen könnyen rivalizálást indukálhatnak.

A fentiek alapján megkülönböztethetjük a tárgyi versengés kategóriáját, ami valamilyen tapasztalatra, illetve érzékelésre irányul az anyagi síkon, és egy fizikai objektum körül eszkalálódik, míg a metafizikai vágy esetében az identitás áll a középpontban. Ez utóbbi lényegében már nem egy fizikai dologhoz kötődik, és a versengés a presztízs, illetve az elismerés körül polarizálódik – ezt nevezi Girard mimetikus versengésnek. A kettő közötti különbség a rivalizálás oksági aspektusából válik igazán érthetővé: míg a tárgyi versengést megelőzi az adott dolog vagy erőforrás szűkössége, illetve a hozzáférés korlátozottsága, addig a mimetikus rivalizálás során maga a versengés teremti meg a hiányérzetet. Egy-egy egyszerű példával illusztrálva: amikor nincs elegendő étel egy adott létszámú csoport számára, akkor annak tagjai idővel elkezdenek versengeni azért. Ez a típusú versengés racionális és józan, megannyi más fajnál is megfigyelhető a természetben. Azonban nagyon különböző az a helyzet, amikor a rivalizálás a dicsőségért és a presztízisért zajlik. Ilyen például az olimpia, amikor is nem önmagában az érem objektív értéke az, ami az elsődleges motivációt jelenti, hanem a győzelemmel járó elismerés. Vagy képzeljünk el egy művészeti aukciót, amikor a kezdetben az akár még racionálisnak is mondható versengésből könnyen az egók és önérzetek háborúja lesz, amint beindul az egymásra való licit. Ilyenkor a tárgy egyfajta metamorfózison megy keresztül, és maga a versengés által válik értéktelítetté, ami már jóval túlmutat az objektív mértéken. A hétköznapi életből is számos példát lehetne még felhozni, hogy a legapróbb dolgokon való vitázás hogyan tud akár igen parázs veszekedéssé fajulni, amikor is már a személyeskedés során a másik fölé akarunk kerekedni, amivel igazából semmit sem nyerünk. Az ilyen típusú versenyek gyakorlatilag már nem valamilyen konkrét és megragadható tárgyért zajlanak, hanem az elismerésért és a presztízisért, amelyet valami rajtunk túlmutatónak, így igazán lényegesnek és valóságosnak gondolunk, de valójában a semmi körül polarizálódik, hiszen tárgy nélküli versengésről van szó. Tehát Girard nem hagyományos filozófiai értelemben beszél metafizikai vágyról, aminek így rámutat az ürességére.

Konklúziók

■ A cikkünk végeztével nem maradt más hátra, minthogy röviden összegezzük a gondolatmenetet, és levonjuk a buddhista ürességtan és a girardi mimetikus vágyelmélet közötti párhuzamokra vonatkozó konklúziókat¹² John Williams *Stoner* című regényének kontextusában, de azon túlmutató érvennyel.

Az írásunk első szakaszában arra kívántunk rámutatni, hogy a *Stoner* című alkotást markánsan áthatja a vágyakról való lemondás és egyfajta üresség, ami a buddhizmus központi koncepcióinak egyike, így joggal mérül fel a regény illetén olvasata. A mű főszereplője életének valamennyi aspektusát áthatja az elengedés, a vágyakról való lemondás és az átmenetiség perspektívája, az elvonultság. Olvasatunkban maga *Stoner* karaktere egy üres jelölő, amennyiben egy átlagosnak mondható életút mikrotörténeéseinek példatára a regény, ilyen módon pedig mind a főszereplő, mind pedig ezek az epizódok behelyettesíthetőek a saját tapasztalatainkkal. Tehát ezek alapján a buddhizmusra való asszociáció mentén folytattuk a gondolatmenetünket az ürességtan felé, és röviden ismertettük az ezzel foglalkozó hosszabb és rövidebb tanítóbeszédet.

A *súnjata* (suññatā) kifejezés – anélkül, hogy bármiféle etimológiai és filológiai fejtegetésekbe bocsátkoznánk – ürességet, semmit, a sem létezését és sem nem-létezés jelenti, ami túl van a létezés és nem-létezés dualizmusán: az éntelenség tökéletesen harmonikus állapota, a körforgáson való túllépés. Ez a fogalom központi jelentőségű a buddhizmusban, ugyanis filozófiai, vallási és etikai alapelvet, illetve gyakorlati, meditációs centrumot is egyaránt jelöl. Valamennyi buddhista irányzat egyetért abban, hogy az üresség, illetve annak percepciója és megértése jelenti a vágyaknak és a ragaszkodásnak az ellenszerét – mindazét, ami gúzsba köt. Amennyiben e tanítás alapján felismerjük és megértjük, hogy minden csupán illúzió, akkor ez elősegíti az ezektől való eltávolodást. Tehát a *súnjata* tulajdonképpen a *nirvana* felismerése, a vágyaktól és minden illúziótól való megszabadulás.

René Girard mimetikus elméletének, illetve antropológiájának a fundamentális alapállása, hogy az ember nem értelmezhető önmagában, hanem a szociális kapcsolatain keresztül, így *individuum* helyett inkább *interdividuumról* érdemes beszélni. Önmagában már ez a megállapítás is nagyfokú párhuzamot mutat a buddhista *ánátman* felfogással, azonban a mimetikus vágy koncepciója mentén válik igazán nyilvánvalóvá a hasonlóság. Girard vágyelméletében megkülönbözteti a materiális dolgokra, illetve tapasztalásokra irányuló vágyat, valamint az ezek szükségessége és korlátozott hozzáférhetősége mentén kialakuló versengést a metafizikai vágytól, aminek a mélyén az egyén egzisztenciális deprivációja és az identitása áll, ami a rivalizálás tekintetében a presztízs és a dicsőség körül polarizálódik. Ez utóbbi esetben azonban nincs jelen valós dolog, hanem maga a versengés kölcsönöz egyfajta képzelt értéket a tárgynak, ami már elrugaszkodik a valóságtól. Tehát arról van szó, hogy a metafizikai vágy tulajdonképpen üres, amennyiben a semmi körül gravitál, és mint ilyen pusztán illuzórikus. Ennek felismerése pedig szintúgy segíthet megszabadulni a mimetikus vágytól, ezzel karöltve pedig egy sor frusztrációtól és egzisztenciális szorongástól is.

William Stoner karaktere korántsem az a figura, aki a *People Magazin* címlapjáról integetne vissza, mondhatni antitézise a korlátlan önmegvalósítás imperatívuszát hirdető „amerikai álom” típusú sikerpropagandának. Azt persze az Olvasó dönti el, hogy szerinte Stoner élete kudarc volt-e és merő boldogtalanság, vagy pedig kívülhelyezkedésében megőrizte az önazonosságát az egyes életszakaszainak átmenetiségében, annak minden örömeivel és bánatával, amelyeket végül el tudott engedni. Ugyanakkor e cikknek nem tárgya Williams alkotásának értékelése és a regénybéli karakternek az elemzése. Célunk az volt, hogy vallástudományi megközelítésből rámutassunk a buddhista ürességtan és a girard-i vágyelmélet közötti összefüggésre. Ezzel összefüggésben a távol-keleti vallási eszmék és gyakorlatok évtizedek óta megfigyelhető nyugati világba történő importja is csak még aktuálisabbá teszi a felvetéseinket, és további kutatási perspektívákat vetít előre.

■ JEGYZETEK

1. A teljesség igénye nélkül itt érdemes felsorolni az alábbi, magyar nyelvű könyvajánlókat és recenziókat: Bán Zoltán András: *Egy hangsor életútja*. Élet és Irodalom 2015. LIX évf. 42. sz. 20.; Laik Eszter: *Egy hősiesség nélküli hős – avagy az anti-Gatsby*. Irodalmi Jelen 2016. <https://irodalmijelen.hu/2016-jun-1-1156/egy-hosiesseg-nelkuli-hos-avagy-az-anti-gatsby>; Bráder Edina: *Egy élet, semmi több – John Williams Stoner című regényéről*. Könyvhét Folyóirat 2020. <https://www.konyv7.hu/magyar/menupontok/felso-menusor/folyoirat/egy-elet-semmi-tobb—john-williams-stoner-cimu-regenyrol>; Szám Kati: *Mire jó az irodalom? – John Williams „Stoner” című regényéről*. Képmás Magazin 2018. <https://kepmas.hu/hu/mire-jo-az-irodalom-john-williams-stoner-cimu-regenyrol>; Keresztesi József: *Ilyen egyszerű*. Litera 2016. <https://litera.hu/magazin/kritika/ilyen-egyszeru-75955.html>; Somos Ákos: *Az égő avar illata - Stoner: egy csodálatos regény, mondjuk, nyárra*. WMN 2016. <https://wmn.hu/kult/36827-az-ego-avar-illata-stoner-egy-csodalatos-regeny-mondjuk-nyarra>.
2. Julian Barnes: *Stoner: the must-read novel of 2013*. Guardian 2013. <https://www.theguardian.com/books/2013/dec/13/stoner-john-williams-julian-barnes>
3. Mark Athitakis: *An Honest Pitch: Stoner by John Williams*. Belt Magazine 2016. https://beltmag.com/honest-pitch-stoner-john-williams/?gad_source=1&gclid=EAIaIQobChMj8-RrY28iwMVRaWiAx3y2iLtEAAYASAAEgIVYvD_BwE
4. Helmuth von Glasenapp: *Az öt világvallás*. (Ford. Pálvölgyi Endre) Akkord Kiadó, Bp. 2012.
5. John Williams: *Stoner*. (Ford. Gy. Horváth László) Oark Könyvkiadó, Bp. 2015., 40–43.
6. Máté-Tóth András: *Üres jelölő. A vallás Kelet-Közép-Európa kortárs társadalmi diskurzusában*. In: Kendeff Gábor – Kopeczk Rita (szerk.): *Vallásfogalmak sokfélesége. A Károli Gáspár Református Egyetem Szabadbölcészeti Tanszékének és a Szegedi Tudományegyetem Vallástudományi Tanszékének közös szervezésében megrendezett konferencia (2011. november 11–13.) előadásai*. L'Harmattan Kiadó, Bp., 2012. 42–65.
7. Fenyvesi Róbert: *A Buddha Ujja*. (Ford. Fenyvesi Róbert), online elérhetőség: Cūlasuññata Sutta: <https://a-buddha-ujja.hu/mn-121/hu/fenyvesi-robort>
8. Tóth-Lipták Péter: *Tüköröm, tükröm, mondd meg nékem! René Girard mimetikus vágyelmélete*. Korunk 2024. 12. sz. 102–110.
9. René Girard: *Mi rejte volt a világ teremtésétől fogva*. (Ford. Lisztes Gábor, Szalay Gabriella) L'Harmattan, Bp., 2013.
10. A mimetikus vágy koncepciójának kapcsán alighanem azonnal feltűnik a párhuzam Hegel és Girard gondolkodása között például az interszubjektivitás (vagy a girard-i terminussal élve „interdividualitás”), valamint a vágy és az erőszak aspektusából. A két gondolatrendszer összehasonlítása azonban jócskán meghaladja e cikk kereteit, így ehelyett Andreas Wilmes ide vonatkozó tanulmányára utalunk: Andreas Wilmes: *Portrait of René Girard as a Post-Hegelian: Masters, Slaves, and Monstrous Doubles*. The Philosophical Journal of Conflict and Violence, 2017. 1. sz. 57–85.
11. René Girard: *Deceit, desire, and the novel: self and other in literary structure*. Johns Hopkins Press, Baltimore, 1966.

12. Ebben a cikkben természetesen nem vállalkozhatunk a buddhizmus és a mimetikus elmélet közötti összefüggések teljeskörű feltárására. További szempontok tekintetében az alábbi cikkekre érdemes utalni: Leo D. Lefebure: *Buddhism and Mimetic Theory: A Response to Christopher Ives*. Contagion: Journal of Violence, Mimesis, and Culture 2002. 9. évf. 1.sz. 175-184. DOI: <https://dx.doi.org/10.1353/ctn.2002.0010>; valamint Leo D. Lefebure: *Mimesis, Violence, and Socially Engaged Buddhism: Overture to a Dialogue*. Contagion: Journal of Violence, Mimesis, and Culture, 1996. 3. évf. 121-140. DOI: <https://dx.doi.org/10.1353/ctn.1996.0009>

